

Közzététel: 2020. december 10.

A tanulmány címe:

Ahol gyermekek vannak, ott élet van

Szerző:

HAJNAL BÉLA, a Debreceni Egyetem habilitált főiskolai tanára

E-mail: hajnal.bela48@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2020.12.hu1420>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) *Statisztikai Szemle* c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„*Forrás: Statisztikai Szemle* c. folyóirat 98. évfolyam 12. számában megjelent, **Hajnal Béla** által írt, **'Ahol gyermekek vannak, ott élet van'** című tanulmány (link csatolása)”

7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Hajnal Béla

Ahol gyermekek vannak, ott élet van*

Where there are children there is life

HAJNAL BÉLA, a Debreceni Egyetem habilitált főiskolai tanára
E-mail: hajnal.bela48@gmail.com

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (*United Nations* [1975])¹ szerint „a világ minden dolga közül az emberek a legértékesebbek. Az ember tudása és képessége önmaga és környezete megismerésére egyre nő, jövője végtelenül fényessé tehető.” (7. old.) Nem vitatható, hogy e fényes jövőhöz megújuló népeiségre is szükség van. Magyarország lakossága 1980-tól kezdve csökken, a születésszám 1975-ben történt tetőzése (194 ezer újszülött) óta az elmúlt évtizedben évente körülbelül 90 ezren születtek, mintegy 40-50 ezer élveszülöttel elmaradva attól az értéktől, amely az egészséges népeiségszerkezethez (fiatalok, középkorúak, idősek) és az elhunytak pótlásához elegendő lenne. 2020 első hét hónapjának születésszámstatisztikája (4,9 százalékos születésszám-emelkedés) hosszú idő óta az első jele annak, hogy a termékenység emelkedése a mai viszonyok közepette is bekövetkezhet.

Az alacsony születési gyakoriságnak számos oka van: például munkaerőpiaci bizonytalanság (munkanélküliség), a nők iskolázottságának növekedése, iskolába járásuk időszakának meghosszabbodása és foglalkoztatásuk általánossá válása, párkapcsolati problémák, lakáshiány, a szabadidő eltöltésének megváltozása (utazás), a háztartási munkák kiegyenlítetlensége stb. Egy nemrégiben megjelent amerikai tanulmány² szerint a legfontosabbak mégis a termékenység halasztása (30 éves kor alatt egyre kevesebben szülnék) és a házasság előtti, illetve nélküli együttélés.

* BENDA J. – BÁGER G. (szerk.) [2020]: *Jövönk a gyermek – Adalékok a népeiségyarapodás társadalmi programjához I.* Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. Veszprém.

¹ UNITED NATIONS [1975]: *Report of the United Nations World Population Conference, 1974. Bucharest, 19–30 August 1974.* New York.

² LESTHAEGE, R. [2020]: The second demographic transition, 1986–2020: Sub-replacement fertility and rising cohabitation – A global update. *Genus*. Vol. 76. Article No. 10 (2020). <http://doi.org/10.1186/s41118-020-00077-4>

Az élettársi kapcsolatokban az egymás iránti elkötelezettség általában lazább, ezért a pároktól minden országban kevesebb gyermek születik, mint a házasságban élőkötől. Ez az együttélési forma az 1980-as években kezdett elterjedni Magyarországon. Néhány évtized alatt a jelenség az egész világon végigsöpört, kivéve a muszlim és a hindu családokat. Az utóbbiakban is csökkenő mértékű a termékenység, de mégis jóval magasabb, mint a más vallást gyakorlók és a nem hívők körében. Ezekben a vallás mellett olyan erős a családi és a rokonsági kontroll, hogy a fiatalok nem gondolhatnak a próbaházasságra.

Benda Józsefnek 2015-ben megjelent egy könyve „A szakadék szélén – A népességfogyás okai és megállítása”³ címmel, amelyben azt hangsúlyozza, hogy az 1974 és 1979 között⁴ született Ratkó-unokák 40 éves koruk körül harmadik gyermekük megszületésével (évi 10-15 ezer többletszüléssel) sokat javíthatnának a születési statisztikán. Ebből a javaslatból szinte semmi sem valósult meg; a Ratkó-unokák mára elmúltak 40 évesek, kifutva a szülésre ideális korból. Benda 2015-ben elindított egy nagyszabású programot, amelyhez mára háromszázan csatlakoztak. Céljük egy olyan stratégiai terv kidolgozása, amely új megoldásokra helyezi a hangsúlyt a termékenység növelésében. Követői elfogadhatatlannak tartják, hogy hazánk a világ 20 leggyorsabban csökkenő létszámú országa közé tartozik, és a 224 ország közül az utolsó 10 százalékban van. Véleményük szerint a termékenység fellendülésének éppen egy olyan időszakban kellene bekövetkeznie, amikor a szülőképes nők korosztályának létszáma (összefüggésben a korábbi évtizedek születési gyakoriságával) meredeken zuhan (egy évtized alatt 2,2 milliőről 1,8 millió főre, ami közel 20 százalékos csökkenésnek felel meg).

Benda József és Báger Gusztáv szerkesztésében 2020-ban jelent meg a „*Jövönk a gyermek – Adalékok a népességgyarapodás társadalmi programjához I.*” című kötet. Írói kidolgozták azokat a javaslatokat (mentőöveket), amelyek nagy összefogással, kormányzati támogatással legalább részben megvalósíthatók. A kívánt 40-50 ezres születésszám-növekménynek már a fele is óriási eredménynek számítana. E sok szempontból dicsérhető munka hatalmas vállalkozás annak bizonyítására, hogy visszafordítható a gyermekvállalási hajlandóság tendenciája. A szerzők és a szerkesztők megközelítésének két sarokköve van: a szemléletváltoztatás igénye és a transzdiszciplinaritás érvényesítése. A könyv ajánlóí közöl Kovács Árpád közgazdász így fogalmaz ([2020] 30. old.)⁵: „Aki a kötetet a kezébe veszi – s akár csak belelapoz –, rácsodálkozhat arra, hogy a népességfogyás megállítását ilyen sokféleképpen – makrogazdasági, államháztartási (újraelosztási), társadalom- és egyéni biztosí-

³ BENDA J. [2015]: *A szakadék szélén – A népességfogyás okai és megállítása*. Gondolat Kiadó. Budapest.

⁴ Ebben az időszakban a születésszám minden évben meghaladta a 160 ezret.

⁵ KOVÁCS Á. [2020]: Egy sikerre ítélt tanulmánykötet margójára. *Pénzügyi Szemle*. 65. évf. 1. sz. 29–31. old.

tási, foglalkoztatáspolitikai, oktatási, adópolitikai, népesedéspolitikai, monetáris politikai, lakáspolitikai, településpolitikai, migrációs politikai oldalról – lehet megközelíteni.” Egyetértését kifejezve a szerzőkkel leszögezi: „...nincs több vesztegetni való idő. Ha azonnal nem születnek további érdemleges intézkedések, belátható időn belül súlyosan károsodik, emberi erejét veszti az ország.” (31. old.)

A kötet szerkesztői *Fekete Gyula* író (1922–2010) emlékét is megidézik. Ő már az 1960-as évek közepén javaslatot tett a gyermekgondozási segély bevezetésére, amelyre végül 1967-ben került sor. Az más kérdés, hogy e páratlan, más országokban is irigyelt intézkedésnek nem a születésszám-növelés volt az elsődleges célja, hanem az 1968-ban indított Új Gazdasági Mechanizmus piaci hatásai miatt várható női munkanélküliség megelőzése. *Fekete* ([2007] 3. old.)⁶ így írt: „A civilizált polgári társadalmak elvénülése, pusztulása ma már olyan iramú, hogy közeledőben van az a történelmi pillanat, amikor a pusztulás folyamata visszafordíthatatlanná válik [...], ám ezzel az iszonyatos önpusztítással érdemben, kellő színvonalon, igazolható eredménnyel fél évszázad óta nem foglalkozott sem a politika, sem a tudomány, sem a közvélemény.”

A kötetben *Bagdy Emőke* pszichológus írása a csecsemők és a kisdedek fizikai, biológiai, érzelmi és biztonsági szükségleteivel foglalkozik. Az anya és a gyermek közötti szoros kapcsolat az alapja a felnövő gyermek szociális, érzelmi, utógondozási, intellektuális stb. fejlődésének. A korai rossz körülmények, a gyermekkori stressz rongálja az agy szerkezetét és funkcióit, hatással van a fejlődő immunrendszerre, hormonrendszerre, sőt a DNS átíródására is. Az 1950 és 1967 között születetteket a nők tömegessé váló foglalkoztatása miatt nagy arányban választották el napközben az édesanyjuktól. Sokuk élménybázisa az „anyátlanság”, az intimitáshiány, a meghitt családi együttlétek nélkülözése volt, amelyek a tartós és boldog házassághoz, az utódvállaláshoz, valamint az egészséges életmód kialakításához egyaránt nélkülözhetetlenek. E korcsoport gyermekeinek házassági hajlandósága jelentősen visszaesett, unokáik pedig sok esetben meg sem születnek. A kötet nagyon egyértelműen fogalmaz, a bölcsődében nevelkedett, később szülővé vált felnőttek nem kaptak csecsemőgondozási mintákat szüleiktől, így nem is tudják azokat gyermekeiknek továbbadni. Erre vonatkozó vizsgálati adatok hiányában – véleményünk szerint – azonban legfeljebb gyenge tendenciaszerű összefüggésről lehet szó, semmiképpen sem függvényszerű kapcsolatról. Az a hipotézis pedig kizárható, hogy a bölcsődébe járó gyermekeknek nagyobb esélyük volt/van arra, hogy később bűnelkövetőkké váljanak (75. old.). Meglepő lenne, ha erre tudományos bizonyítékkal lehetne szolgálni.

A könyvben szerepel két, a Központi Statisztikai Hivatal által végzett adatfelvétel eredményeinek összevetése is. Mindkettő a jó házasság elemeit tudakolta. Az 1993. éviben a hűség, az egymásért való áldozatvállalás és a közös gyermek,

⁶ FEKETE GY. [2007]: *Naplóm a történelemnek, 1941–2000*. I–IV. kötet. Tri kolor. Budapest.

a 2013. éviben a megbízhatóság, a szerelem, a kölcsönös megbecsülés, a jó szexuális kapcsolat és a hasonló gondolkodás volt a leggyakoribb válasz. Az utóbbiban a gyermek(ek)re már sokan nem is gondoltak.

A sokoldalú tényfeltárás után a szerzők megoldási lehetőségeket keresnek. Nehezen megválaszolható kérdés, miért olyan alacsony a termékenység hazánkban, annak ellenére, hogy a családtámogatásra fordított összegek tekintetében Európa élmezőnyében foglalunk helyet. Gyökeres újragondolás szükséges – akár ez is lehetne a kötet mottója. A fiatalok Benda felmérései szerint életvitelük szerint három csoportba sorolhatók: 1. karrierépítők, 2. a gyermeknevelést és a munkát összeegyeztetők, ami már egy-két gyermek vállalása esetén is komoly erőfeszítést igényel, illetve 3. azok, akik több gyermek felnevelésével szeretnék életüket kiteljesíteni, de erre nincs esélyük, mert – az osztársadalmi érdek ellenére – nem kínálunk nekik esélyt. A szerzők és tanácsadók elsősorban a 3. csoport számára dolgozták ki az ún. „Hivatásos Szülők életpályamodellt”, amely a 35–44 éves korosztályt célozza meg. Az idetartozók közül egy felmérés szerint minden negyedik (a gyermektelenek 47 százaléka, a gyermekesek 9 százaléka) (még) szeretne legalább egy gyermeket szülni. A program kizárólag azokat a családokat érintené, akik vágnak 3 vagy több gyermeket felnevelni, de erre nem volt/nincs anyagi lehetőségük. A csatlakozás természetesen nem lenne kötelező, saját döntésen és vállaláson alapulna, ugyanakkor nem lenne állampolgári jog sem, csupán „munkaviszony”, amely a munkáltató (az állam) által meghirdetett feltételeknek való megfelelés esetén létesíthető (például büntetett előéletű, alkoholisták vagy egyéb szenvedélybeteg kizárva). Fontos feltétel lenne, hogy a pályázó házasságban éljen (a 35–44 évesek fele nem házasságban él), és legalább szakmunkásképző végzettsége legyen. A harmadik gyermek megszületése után méltányos, az országos átlagnak megfelelő munkaerőpiaci fizetés járna az egyik szülőnek. Öt vagy több gyermeknél pedig már mindkét szülő teljes munkaidős hivatásos szülővé válna. Túljelentkezés esetén sorrendet állapítanak meg a lakóterület, az életkor, a gyermekszám és az iskolai végzettség szerint. A hivatásos munka nyugdíjalapot is képezne. 2017-ben azt is felmérték, hogy méltányos fizetésért otthon maradnának-e az anyák gyermekeikkel. A kérdésre válaszoló nők 25 százaléka igent, 62 százaléka nemet mondott, 13 százalékuk bizonytalan volt. Ez a modell feloldja azt a méltánytalanságot, amelyet az okoz, hogy valaki elismert munkaviszonyban, nevelőszülőként fizetést kaphat idegen gyermekek neveléséért, nyugdíjra is jogosult, míg ugyanezen munkáért a saját gyermekeit nevelő nem kap gondozási díjat, és később nyugdíjban sem részesül. A kötet bővelkedik külföldi példákban, megoldási módokban, amelyek közül figyelemre méltó a francia „családi kvóciens” módszer. Franciaországban a személyi jövedelemadó összege nemcsak a háztartás adóköteles jövedelmétől függ, hanem tagjainak számától is. A fogyasztói egységre jutó jövedelmet adóztatják, azaz a többgyermekes háztartások – azonos jövedelem esetén – kevesebb adót fizetnek, mint a gyermektelenek és az egy-két gyermekesek.

A kötet egyik legértékesebb fejezetében *Csomós József* közgazdász a Nemzeti Lakásprogramról ír (197–217. old.). A korábbi évtizedekben főleg a falusi családiház-építéseknel elterjedt kalácsa építési mód újbóli feltámasztása viszont eléggé valószínűtlennek tűnik. A jelenlegi lakásépítés intenzitásának megkettőzése (évi 40 ezer új lakás felépítése), az üresen álló ingatlanok (kb. 600 ezer lakás) hasznosítása, a lakások rezsijének további csökkentése (például hőszigetelés), a lakáshoz jutás pénzügyi feltételeinek könnyítése nagy lépést jelentene a népességszám stabilizálása felé.

A Benda által alapított csoport tagjai számos javaslatot dolgoztak ki a születések számának ugrásszerű emelésére (például adóöszönzők, nyugdíj-kiegészítés a dolgozó gyermekek száma szerint, szülői kötvény, gyermekkártya stb.). A szakértők rangsorolós módszerrel végzett becslése szerint legrövidebb idő alatt a legerőteljesebb hatást a Hivatásos Szülők életpályamodelljével és a Nemzeti Lakásprogram megvalósításával lehetne elérni.

A kötet egyik hiányossága, hogy csak a 35 éven felüliek termékenységnövelésének feltételeit vizsgálja, pedig az újszülöttek háromnegyedének 35 éven aluli az édesanyja. Véleményünk szerint ebben a korcsoportban könnyebben lehetne születésszám-emelkedést elérni, különösen akkor, ha megállíthatnánk, esetleg visszafordíthatnánk azt a tendenciát, hogy a nők közül sokan csak 30 éves koruk táján szülik meg első gyermeküket. A néhány hónappal ezelőtt elhunyt kiváló orvos-demográfus, *Józan Péter* többször hangsúlyozta, hogy a nők fizikai paraméterei 20–25 éves korban optimálisak az első gyermek vállalására, amivel nagy védettséget lehet szerezni az emlődaganat elkerülésére. Azt sem említik meg a szerzők, hogy 35 éves kor után, de 40 év fölött jelentősen megnövekednek a terhességgel kapcsolatba hozható veszélyek.

A könyv komoly erénye a szemléletesség (a szerzők nemcsak értelmünkre, hanem érzelmeinkre is hatnak), ugyanakkor nem teljesen érthető, miért van szükség ábra és grafikon szerinti megkülönböztetésre, hiszen a grafikon is ábra, legfeljebb nem minden ábra grafikon. Néhány ábránál és táblázatnál nem érvényesülnek az ábra- és táblázatkészítési szabályok. Több helyen nincs szinkronban a szöveges magyarázat és az ábra, táblázat sorszámozása, ami zavarja a figyelmes olvasót. A kötet lábjegyzetei nagyon fontosak, nagymértékben hozzájárulnak a megértéshez. Az itt-ott előforduló ismétléseket, gépelési hibákat, csak nagyítóval észrevehető magyartalanságokat talán el lehetett volna kerülni.

Reményeink szerint a program sikerre van ítélve, bár számos buktató kerülhet útjába. Az ismertett kötet fő támogatója a Magyar Nemzeti Bank, de egyebek között az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Magyar Közgazdasági Társaság, a Nemzeti Népegészségügyi Központ és a Béres Gyógyszergyár is segítette megjelenését. Mindazonáltal nem szabad türelmetlennek lennünk, hiszen a demográfiai folyamatok

csak lassan képesek fordulatot venni. Ehhez a magyar társadalom individualista szemléletén is változtatni kellene. Közösségteremtéssel, az emberek közötti bizalom erősítésével, a program minél szélesebb körben való megismertetésével, kormányzati támogatással az eredmények is remélhetőleg megérkeznek.